DIALEKT, JARGON VA SLENG BIRLIKLARINING TARJIMADA IFODALANISHI: MUAMMOLAR VA YECHIMLAR

Mamanazarova Madina
Jizzax davlat pedagogika universiteti
Email: madina.sadillayeva97@gmail.com
https://doi.org/10.5281/zenodo.22711066

Annotatsiya. Mazkur maqolada dialekt, jargon va sleng birliklarining badiiy, publitsistik hamda audiovizual matnlarni tarjima qilish jarayonida ifodalanishi bilan bog‘liq muammolar tahlil qilinadi. Tilning hududiy, ijtimoiy va guruhiy qatlamlarini ifodalovchi ushbu birliklar tarjimon oldiga nafaqat leksik, balki uslubiy, pragmatik va madaniy vazifalarni ham qo‘yadi. Dialekt birliklari muayyan hududga mansublikni, jargon ma’lum kasbiy yoki ijtimoiy guruhning nutq xususiyatlarini, sleng esa norasmiy va ko‘pincha ekspressiv muloqotga xosligini ifodalaydi. Ularni boshqa tilga so‘zma-so‘z tarjima qilish ko‘pincha asl matndagi ijtimoiy-ma’noviy va uslubiy bo‘yoqning yo‘qolishiga olib keladi. Maqolada funksional ekvivalentlik, kompensatsiya, tavsifiy tarjima, transkripsiya/transliteratsiya, kontekstual almashtirish, neytrallashtirish va izohlash kabi tarjima strategiyalarining imkoniyatlari ko‘rib chiqiladi. Shuningdek, tarjimada lingvomadaniy kontekst, personaj nutqining individualligi va kommunikativ vaziyatni saqlashning ahamiyati asoslab beriladi.

Kalit so‘zlar: tarjima, dialekt, jargon, sleng, sheva, ijtimoiy dialekt, tarjima strategiyasi, ekvivalentlik, funksional ekvivalentlik, pragmatika, lingvomadaniyat, ekspressivlik, badiiy tarjima.

Аннотация. В статье анализируются трудности, связанные с передачей диалектных, жаргонных и сленговых единиц при переводе художественных, публицистических и аудиовизуальных текстов. Отражая региональные, социальные и групповые пласты языка, эти единицы ставят перед переводчиком не только лексические, но и стилистические, прагматические и культурологические задачи. Диалектные единицы указывают на региональную принадлежность; жаргон отражает речевые особенности определенных профессиональных или социальных групп; а сленг ассоциируется с неформальным, зачастую экспрессивным общением. Их буквальный перевод на другой язык нередко приводит к утрате социосемантических и стилистических нюансов оригинала. В статье рассматриваются возможности применения различных переводческих стратегий, таких как функциональная эквивалентность, компенсация, описательный перевод, транскрипция/транслитерация, контекстуальная замена, нейтрализация и экспликация. Кроме того, обосновывается важность сохранения лингвокультурного контекста, индивидуальности речи персонажей и коммуникативной ситуации в процессе перевода.

Ключевые слова: перевод, диалект, жаргон, сленг, территориальный диалект, социолект, стратегия перевода, эквивалентность, функциональная эквивалентность, прагматика, лингвокультура, экспрессивность, художественный перевод.

Abstract. This article analyzes the challenges associated with rendering dialect, jargon, and slang units during the translation of literary, journalistic, and audiovisual texts. Representing regional, social, and group strata of language, these units present translators with not only lexical but also stylistic, pragmatic, and cultural tasks. Dialect units signify regional affiliation; jargon reflects the speech characteristics of specific professional or social groups; and slang is associated with informal, often expressive communication. Translating them literally into another language frequently results in the loss of the original text's socio-semantic and stylistic nuances. The article examines the potential of various translation strategies, such as functional equivalence, compensation, descriptive translation, transcription/transliteration, contextual substitution, neutralization, and explication. Furthermore, it substantiates the importance of preserving the linguocultural context, the individuality of character speech, and the communicative situation during translation.

Keywords: translation, dialect, jargon, slang, regional dialect, sociolect, translation strategy, equivalence, functional equivalence, pragmatics, linguoculture, expressiveness, literary translation.

Kirish. Til jamiyatdagi turli ijtimoiy guruhlar, hududlar, kasbiy qatlamlar va yosh avlod vakillarining o‘ziga xos dunyoqarashi hamda kommunikativ tajribasini aks ettiradi. Shu sababli tabiiy til faqat adabiy me’yor bilan chegaralanmaydi. Unda hududiy dialektlar, kasbiy jargonlar, guruhiy nutq shakllari va sleng birliklari ham faol qo‘llanadi.

Ayniqsa, badiiy asarlarda bunday birliklardan personajning qaysi hududga mansubligi, ijtimoiy mavqeyi, kasbi, yoshi, dunyoqarashi yoki muayyan guruhga aloqadorligini ko‘rsatish maqsadida foydalaniladi. Masalan, qahramonning shevaga xos so‘zlardan foydalanishi uning geografik kelib chiqishini ko‘rsatishi mumkin. Jargon birliklari personajning kasbiy yoki ijtimoiy muhitini ochib bersa, sleng uning norasmiy, emotsional va ba’zan kinoyali nutqini ifodalashi mumkin.

Tarjima jarayonida mazkur birliklar alohida murakkablik tug‘diradi. Chunki tarjimon faqat so‘zning lug‘aviy ma’nosini emas, balki uning ijtimoiy, hududiy, uslubiy, emotsional va pragmatik qiymatini ham boshqa tilda qayta yaratishi lozim.

Masalan, ingliz tilidagi muayyan hududiy dialekt birliklarini o‘zbek tilidagi ma’lum bir hudud shevasiga to‘g‘ridan-to‘g‘ri almashtirish har doim ham to‘g‘ri natija bermaydi. Chunki bunday almashtirish personajning asl geografik identifikatsiyasini o‘zgartirib yuborishi mumkin. Shu sababli tarjimon bir tomondan tabiiylikni, ikkinchi tomondan esa original matnning lingvomadaniy xususiyatlarini saqlash o‘rtasida muvozanat topishi kerak.

Mavzuning dolzarbligi shundaki, globallashuv va ommaviy kommunikatsiya vositalarining rivojlanishi natijasida turli tillardagi sleng, jargon va dialekt birliklari tarjima jarayonida tobora ko‘proq uchramoqda. Xususan, badiiy adabiyot, kino, serial, internet kommunikatsiyasi va subtitr tarjimasida bunday birliklarning adekvat ifodalanishi tarjima sifatini belgilovchi muhim omillardan biriga aylanmoqda.

Mazkur tadqiqotning maqsadi dialekt, jargon va sleng birliklarining tarjimada ifodalanishi bilan bog‘liq asosiy muammolarni aniqlash hamda ularni bartaraf etishda samarali tarjima strategiyalarini tavsiflashdan iborat.

Adabiyotlar tahlili. Tarjima nazariyasida ekvivalentlik va adekvatlik masalalari ko‘plab tadqiqotchilar tomonidan o‘rganilgan. E. Nida tarjimani faqat shakliy moslik asosida

emas, balki tarjima matnining o‘quvchiga original matnga yaqin kommunikativ ta’sir ko‘rsatishi nuqtayi nazaridan ko‘rib chiqadi. Uning “dynamic equivalence” konsepsiyasi tarjimonning mazmun va kommunikativ ta’sirni saqlashga intilishini asoslaydi.

P. Newmark esa tarjima jarayonida semantik va kommunikativ yondashuvlarni farqlaydi. Dialekt va sleng birliklari bilan ishlashda ayniqsa kommunikativ yondashuv muhim bo‘lib, bunda tarjimon maqsadli auditoriyaga asl birlikning funksional ta’sirini yetkazishga intiladi.

L. Venuti tarjimada “domestication” va “foreignization” strategiyalarini ajratib ko‘rsatadi. Birinchi yondashuvda matn maqsadli til va madaniyat me’yorlariga moslashtiriladi, ikkinchisida esa original madaniyatning o‘ziga xosligi imkon qadar saqlanadi. Dialekt, jargon va sleng birliklarini tarjima qilishda mazkur ikki strategiyaning qaysi birini tanlash muhim metodologik masalalardan biridir.

M. Baker tarjimada ekvivalentlikni turli lingvistik darajalarda ko‘rib chiqib, kontekstning ahamiyatini alohida ta’kidlaydi. Bu fikr dialekt va sleng birliklari uchun ayniqsa muhim, chunki ularning ma’nosi ko‘pincha lug‘atdagi izohdan ko‘ra kommunikativ vaziyat orqali aniqlanadi.

Dialektologiya va sotsiolingvistika bo‘yicha tadqiqotlar esa til variantlarining hududiy va ijtimoiy xususiyatlarini aniqlashga xizmat qiladi. Dialekt tilning ma’lum hududga xos varianti bo‘lsa, ijtimoiy dialekt yoki jargon muayyan guruhga xos nutq shakllarini ifodalashi mumkin.

Sleng esa qat’iy chegaralangan lingvistik kategoriya emas. U ko‘pincha norasmiy, ekspressiv, zamonaviy va guruhga xos leksik birliklarni o‘z ichiga oladi. Sleng birliklarining tez o‘zgarishi tarjimon uchun qo‘shimcha qiyinchilik tug‘diradi.

Adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, dialekt, jargon va slengni tarjima qilish masalasi faqat lug‘aviy ekvivalent izlashdan iborat emas. U sotsiolingvistik, pragmatik, stilistik va lingvomadaniy omillarni birgalikda hisobga olishni talab qiladi.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqotda tavsifiy, qiyosiy, kontekstual va lingvopragmatik tahlil metodlaridan foydalanish maqsadga muvofiq.

Tahlil materiali sifatida ingliz va o‘zbek tillaridagi badiiy asarlar, dialoglar, kino va serial subtitrlari hamda ommaviy kommunikatsiyaga oid matnlardan foydalanish mumkin.

Tadqiqot quyidagi bosqichlarda amalga oshiriladi:

1. Dialekt, jargon va sleng birliklarini aniqlash.
2. Ularning lug‘aviy va kontekstual ma’nolarini belgilash.
3. Asl birlikning stilistik va pragmatik funksiyasini aniqlash.
4. Tarjima variantini original bilan qiyoslash.
5. Qo‘llangan tarjima strategiyasini aniqlash.
6. Tarjima natijasida semantik, stilistik yoki pragmatik o‘zgarishlarni baholash.

Tadqiqotning asosiy tahlil mezonlari quyidagilardan iborat:

- semantik adekvatlik;
- stilistik adekvatlik;
- pragmatik adekvatlik;
- lingvomadaniy moslik;
- personaj nutqining individualligini saqlash;

- tarjima matnining tabiiyligi.

Dialekt birliklarining tarjimada ifodalanishi. Dialekt — ma'lum geografik hududda shakllangan til variantidir. Dialekt birliklari fonetik, grammatik va leksik xususiyatlar orqali namoyon bo'lishi mumkin.

Badiiy tarjimada dialektning asosiy vazifalaridan biri personajning hududiy mansubligini ko'rsatishdir. Shu sababli tarjimon dialekt birliklarini oddiy adabiy tilga o'girganda asl matndagi hududiy belgi yo'qolib ketishi mumkin.

Jargon muayyan kasbiy yoki ijtimoiy guruh vakillarining kundalik muloqotida ishlatiladigan maxsus leksik birliklarni anglatadi.

Masalan, tibbiyot, harbiy xizmat, sport, axborot texnologiyalari yoki talabalar muhitida o'ziga xos jargonlar shakllangan.

Jargon tarjimasida eng asosiy muammo — uning guruhga xoslik xususiyatini saqlashdir.

Agar original matnda IT sohasi vakillari o'z jargonlaridan foydalansa, tarjimon ularni umumiy adabiy til bilan berishi natijasida personajlarning kasbiy muhiti sezilmay qolishi mumkin.

Shu sababli tarjimon:

- maqsadli tildagi mavjud professional termin yoki jargon;
- xalqaro termin;
- kontekstual ekvivalent;
- tavsifiy tarjima

usullaridan foydalanishi mumkin.

Jargonning tarjimasida auditoriya omili ham muhim. Mutaxassislar uchun mo'ljallangan matnda terminologik aniqlik ustuvor bo'lsa, badiiy asarda jargonning ekspressiv va personajni tavsiflovchi funksiyasi muhimroq bo'lishi mumkin.

Dialekt, jargon va sleng birliklarini tarjima qilishda quyidagi strategiyalar samarali hisoblanadi.

Strategiya	Mazmuni	Afzalligi	Kamchiligi
So'zma-so'z tarjima	Birlikni bevosita tarjima qilish	Mazmunni saqlaydi	Uslubiy ta'sir yo'qolishi mumkin
Funksional ekvivalent	O'xshash vazifali birlikdan foydalanish	Ta'sirni saqlaydi	Asl madaniy ma'no o'zgarishi mumkin
Kompensatsiya	Yo'qolgan uslubiy belgini boshqa joyda tiklash	Ekspressivlik saqlanadi	Original shakl o'zgaradi
Neytrallashtirish	Belgilangan birlikni adabiy til bilan berish	Tushunarlilik yuqori	Dialekt/jargon/sleng bo'yog'i kamayadi
Tavsifiy	Ma'noni	Tushunishni	Matn cho'zilishi

tarjima	izohlash	osonlashtiradi	mumkin
Transliteratsiya	Birlik shaklini saqlash	Milliy koloritni saqlaydi	O‘quvchi uchun tushunarsiz bo‘lishi mumkin
Kontekstual almashtirish	Vaziyatga mos boshqa birlikni tanlash	Tabiiy tarjima hosil qiladi	Original birlikning shakli yo‘qoladi

Tadqiqot natijalari va muhokamasi. Tahlil shuni ko‘rsatadiki, dialekt, jargon va sleng birliklarining tarjimasida eng katta muammo ularning ko‘p qatlamli semantik va pragmatik xususiyatga ega ekanligidir.

Oddiy leksik birlikning tarjimasida ko‘pincha “so‘z — ekvivalent” munosabati yetarli bo‘lishi mumkin. Biroq dialekt, jargon va slengda bunday yondashuv yetarli emas. Masalan, bitta sleng birligi bir vaqtning o‘zida “norasmiylik”, “yoshlik”, “guruhga mansublik” va “emotsional munosabat”ni ifodalashi mumkin.

Shu sababli tarjimon birlikni quyidagi formula asosida tahlil qilishi mumkin:

Lug‘aviy ma’no + uslubiy bo‘yoq + ijtimoiy belgi + pragmatik funksiya + madaniy kontekst.

Ushbu komponentlardan biri tarjimada yo‘qolsa, matnning umumiy ta’siri o‘zgarishi mumkin.

Dialektning ma’lum geografik hudud bilan bog‘liqligi sababli uni boshqa tildagi muayyan hudud dialekti bilan almashtirish xavfli. Masalan, ingliz tilidagi Yorkshire dialektini o‘zbek tilidagi Farg‘ona yoki Xorazm shevasi bilan berish personajning geografik identifikatsiyasini o‘zgartirishi mumkin.

Shuning uchun bunday vaziyatda stilistik jihatdan belgilangan, ammo geografik jihatdan neytral variantdan foydalanish yoki dialekt xususiyatini qisman kompensatsiya qilish maqsadga muvofiq.

Jargonning asosiy xususiyati uning muayyan guruhga tegishliligidir. Agar tarjimon jargon birliklarini oddiy so‘zlar bilan almashtirsa, personajning kasbiy yoki ijtimoiy muhiti haqidagi axborot kamayadi.

Shuning uchun professional matnlarda terminologik ekvivalentni, badiiy matnlarda esa zarur hollarda funksional jargon ekvivalentini tanlash samaraliroq hisoblanadi.

Tarjimada kompensatsiya usulining ahamiyati. Kompensatsiya dialekt, jargon va sleng birliklarini tarjima qilishda eng samarali strategiyalardan biridir.

Agar original matndagi bir birlikni aynan saqlashning imkoni bo‘lmasa, uning uslubiy yoki pragmatik funksiyasi matnning boshqa qismida tiklanadi.

Masalan, original dialogda personajning bir nechta dialekt birliklari bo‘lsa, ularning barchasini tarjima qilish shart emas. Tarjimon personaj nutqining umumiy norasmiy yoki hududiy ohangini boshqa leksik va grammatik vositalar orqali yaratishi mumkin.

Bu usul tarjimonni “har bir so‘zni saqlash” majburiyatidan xalos qiladi va matnning umumiy kommunikativ ta’sirini tiklash imkonini beradi.

Kino va serial subtitrlarida ushbu birliklarni tarjima qilish yanada murakkabdir. Chunki subtitr tarjimoni vaqt va belgilar soni bilan cheklangan.

Bunday sharoitda quyidagi tamoyillar muhim:

- qisqalik;
- tabiiylik;
- dialog tezligini saqlash;
- personaj nutqining individualligini berish;
- asosiy pragmatik ma’noni yo‘qotmaslik.

Subtitrlarda uzun izohlar berish imkoniyati cheklanganligi sababli funksional ekvivalent va kontekstual almashtirish ko‘proq samara beradi.

Dialekt, jargon va slengni muvaffaqiyatli tarjima qilish tarjimondan yuqori darajadagi lingvistik kompetensiyadan tashqari, sotsiolingvistik va lingvomadaniy kompetensiyani ham talab qiladi.

Tarjimon:

- manba tilining hududiy variantlarini;
- yoshlar nutqini;
- kasbiy guruhlar leksikasini;
- tarixiy slengni;
- internet tilini;
- milliy-madaniy kontekstni

yetarli darajada tushunishi kerak.

Bundan tashqari, tarjimon maqsadli tilning zamonaviy nutq tendensiyalarini ham bilishi zarur. Chunki originaldagi sleng yoki jargonning tarjimada tabiiy eshitilishi maqsadli tilning real kommunikativ tajribasiga bog‘liq.

Xulosa. Dialekt, jargon va sleng birliklari tilning muhim ekspressiv va sotsiolingvistik qatlamini tashkil etadi. Ularning tarjimada adekvat ifodalanishi oddiy lug‘aviy ekvivalentni topish bilan cheklanmaydi. Tarjimon birlikning lug‘aviy ma’nosi bilan bir qatorda uning ijtimoiy, hududiy, uslubiy, emotsional va pragmatik xususiyatlarini ham hisobga olishi lozim.

Tadqiqot asosida quyidagi xulosalarga kelish mumkin:

1. **Dialekt birliklari** personajning hududiy va madaniy mansubligini ifodalovchi muhim vositadir. Ularni tarjima qilishda funksional ekvivalent, qisman neytrallashtirish yoki kompensatsiya usullaridan foydalanish mumkin.

2. **Jargon birliklari** personajning kasbiy yoki ijtimoiy guruhga mansubligini ko‘rsatadi. Ularning tarjimasida maqsadli tildagi professional ekvivalentlardan foydalanish muhim.

3. **Sleng birliklari** norasmiylik, emotsionallik, guruhiy mansublik va zamonaviylikni ifodalashi mumkin. Shu sababli ularni tarjima qilishda kontekst va davr omili alohida ahamiyatga ega.

4. So‘zma-so‘z tarjima har doim ham adekvat natija bermaydi. Ayniqsa, dialekt va sleng birliklarida funksional-pragmatik ekvivalentlik ustuvor bo‘lishi kerak.

5. **Kompensatsiya strategiyasi** tarjimada yo‘qolgan uslubiy yoki ekspressiv xususiyatlarni boshqa til vositalari orqali qayta yaratish imkonini beradi.

6. Tarjima strategiyasini tanlashda matnning janri, auditoriyasi, kommunikativ maqsadi va tarjima shakli hisobga olinishi kerak.

7. Badiiy tarjimada tarjimonning asosiy vazifasi har bir birlikning shaklini mexanik tarzda saqlash emas, balki original matndagi kommunikativ va estetik ta’sirni maqsadli tilda imkon qadar qayta yaratishdan iborat.

Demak, dialekt, jargon va sleng birliklarining tarjimasida “qaysi so‘zning ekvivalenti qanday?” degan savoldan ko‘ra “ushbu birlik matnda qanday vazifani bajarmoqda va shu vazifani tarjimada qanday qayta yaratish mumkin?” degan yondashuv samaraliroq hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Baker M. *In Other Words: A Coursebook on Translation*. 3rd ed. London: Routledge, 2018.
2. Venuti L. *The Translator’s Invisibility: A History of Translation*. 2nd ed. London: Routledge, 2008.
3. Venuti L. *The Translation Studies Reader*. 3rd ed. London: Routledge, 2012.
4. Hatim B., Mason I. *Discourse and the Translator*. London: Longman, 1990.
5. House J. *Translation Quality Assessment: Past and Present*. London: Routledge, 2015.
6. Munday J. *Introducing Translation Studies: Theories and Applications*. London: Routledge.
7. Crystal D. *The Cambridge Encyclopedia of Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
8. Wardhaugh R. *An Introduction to Sociolinguistics*. Oxford: Wiley-Blackwell.
9. Trudgill P. *Sociolinguistics: An Introduction to Language and Society*. London: Penguin.
10. Jo‘rayev Y. *O‘zbek dialektologiyasi*. Toshkent.
11. Hojiyev A. *O‘zbek tili sinonimlarining izohli lug‘ati*. Toshkent.
12. Ўзбекистон Республикаси. *O‘zbek tilining izohli lug‘ati*. Toshkent: O‘zbekiston Milliy Ensiklopediyasi.